

Maurizio Levak, *Slaveni vojvode Ivana. Kolonizacija Slavena u Istri u početnom razdoblju franačke uprave*, Zagreb: Leykam international, 2007, 143 str. + 9 slikovnih priloga + 6 povijesnih zemljovida.

Krajem 2007. godine svjetlo dana ugledala je knjiga Maurizija Levaka u kojoj se analizira kolonizacija Slavena u Istri početkom franačke uprave, s naglaskom na razdoblje Rižanskog sabora. Glavni dio Levakove analize zauzima podrijetlo »Slavena vojvode Ivana« o čemu se do sada u historiografiji, unatoč velikom broju radova o Rižanskom saboru, malo i dosta šturo raspravljalo.

Nakon »Predgovora« (str. 7) autor u poglavlju »Uvodna razmatranja« (11–12) napominje kako je razdoblje ranoga srednjega vijeka u povijesti Istre najmanje istraženo prvenstveno zbog nedostatka izvora. Nadalje navodi da je najpoznatiji izvor za proučavanje istarskog ranosrednjovjekovlja isprava s Rižanskog sabora, skupa koji je 804. godine održan na koparskom području uz rijeku Rižanu.

Na početku autor ukratko objašnjava da se radi o sudskom ročištu koje su sazvali carski izaslanici, a koje je održano na traženje istarskih posjednika. Na spomenutom su ročištu predstavnici istarskih gradova i utvrda iznijeli optužbe na račun biskupa i istarskog vojvode Ivana. Autor napominje da je upravo to dragocjen izvor za proučavanje franačkog sustava upravljanja, te uvođenje promjena, kao i za usporedbu bizantskog i franačkog sustava. Od optužbi koje su predstavnici istarskih gradova i utvrda iznijeli, posebnu su pozornost povjesničara zaokupile one u kojima se posjednici žale carskim izaslanicima da je vojvoda oduzeo neobrađene zemlje gradskim općinama i Crkvi te na njih naselio Slavene od kojih za to ubire zakupninu.

Mnogi su povjesničari već nastojali protumačiti tu kolonizaciju, a njihovo je tumačenje slavenske nazočnosti ili izočnosti u Istri u 19. i većim dijelom 20. st. dobrim dijelom ovisilo i o njihovoj nacionalnoj pripadnosti. Autor napominje kako je zanimanje povjesničara prvenstveno bilo usmjereno na činjenicu jesu li to prvi Slaveni u Istri ili su se oni pridružili Slavenima naseljenima već u 7. stoljeću. Levak se u knjizi ne zaustavlja samo na spomenutom pitanju, već nastoji sagledati sve aspekte vojvodine kolonizacije, od njezinih motiva i ciljeva, pitanja kako ju je i kada vojvoda proveo, odakle je doveo koloniste i što je s njima bilo nakon sabora.

U poglavlju »Pregled pisanih izvora o Slavenima u Istri zaključno s Rižanskim saborom« (13–18) autor se osvrće na sve postojeće pisane izvore o Slavenima u Istri do Rižanskog sabora, od pisma pape Grgura I. ravenskom egzarhu Kaliniku iz 599, potom na podatke Pavla Đakona iz razdoblja 600–602. i zatim 611. koji govore o slavenskom prodiranju u Istru. Nakon toga slijedi vijest o zadaći opata Martina kojeg je papa Ivan IV. (640–642) poslao da po Dalmaciji i Istri otkupljuje zarobljenike koje su pogani zatočili. Povjesničari se slažu da se ta vijest odnosi na Slavene. Nakon toga

pa sve do Rižanskog sabora, u razdoblju duljem od stoljeća i pol, u pisanim izvorima nema vijesti o Slavenima u Istri. Levak napominje da upravo isprava o saboru na Rižani donosi, u odnosu na prethodne postojeće izvore, bogate podatke o Slavenima u Istri te je stoga nezaobilazan izvor u proučavanju nazočnosti Slavena u Istri u ranome srednjemu vijeku. Nadalje autor iznosi sadržaj isprave navodeći kako se 172 kapetana iz pojedinih gradova i kaštela žalilo carskim izaslanicima na postupke gradeškog patrijarha, istarskih biskupa i franačkog vojvode, te su tražili da se stanje vrati na staro. Autor iznosi i sve pritužbe iznesene na račun vojvode Ivana, kojih je i bilo najviše. Predstavnici gradova i kaštela ponajprije su se žalili što je vojvoda prisvojio novčana podavanja gradova i kaštela koji su prije pripadali državi, potom što im je oduzeo šume i udaljena selišta, na njihove zemlje doveo Slavene koji za to plaćaju zakupninu vojvodi, a ne njima, oduzeo im tribunske časti i postavio centarhe, oduzeo im pravo da u svojoj vlasti imaju slobodne ljude, nametnuo im razna podavanja i obveze, te naredio da se tri godine crkvena desetina daje Slavenima. Levak navodi da je vojvoda najvjerojatnije pod pritiskom carskih izaslanika izjavio da ukida sve namete, ali oduzete šume i pašnjake i dalje je smatrao krunskim dobrom, dok je za Slavene naveo da će i dalje ostati tamo gdje ne čine štetu, a ako gdje čine štetu, premjestit će ih na mjesta gdje je više neće činiti. Autor upozorava da sam izvor ne navodi odakle je vojvoda doveo Slavene, jer to sudionicima sabora nije bilo važno, te navodi kako je to bila općepoznata stvar o kojoj nije trebalo raspravljati. Nadalje Levak napominje kako iz razdoblja nakon Rižanskog sabora nema vijesti je li vojvoda ispunio svoju obvezu i sa spornih zemalja udaljio dio ili možda sve Slavene.

Slijedi poglavlje »Pregled historiografije« (19–36) u kojem je autor nastojao obuhvatiti sve autore i radove koji su se bavili Slavenima koji se spominju u ispravi o Rižanskom saboru. Pri tome je posebnu pozornost usmjerio na mišljenje spomenutih autora o tri pitanja: kada se prvi Slaveni naseljavaju u Istru, odakle je vojvoda Ivan doveo Slavene koje je naselio na općinske i crkvene zemlje te jesu li oni nakon Rižanskog sabora udaljeni iz Istre ili su u njoj ostali. Pregled je uglavnom dan prema kronološkom slijedu. Analizirajući radove, autor pokazuje da su stariji talijanski povjesničari uglavnom smatrali da je vojvoda Ivan doselio Slavene te da ih prije toga nije bilo u Istri. Napominje kako njihov govor o Slavenima podosta ovisi i o političkom trenutku u kojemu pišu (zavisno radi li se o razdoblju kada jača politički položaj Hrvata u Istri ili pak kada je Istra već pod Italijom). Stariji hrvatski povjesničari smatrali su da su Hrvati naselili veći dio Istre i prije njezina pada pod Franke, međutim u svojim su se radovima samo površno doticali Slavena u Istri. Opširniju povijest Istre napisao je Dane Gruber, no on preuzima mišljenje talijanske historiografije te je suglasan s Benussijem, odnosno smatrao je da prije franačke vlasti nije bilo trajno naseljenih Slavena u Istri. Oni hrvatski povjesničari koji potječu iz Istre tim su se pitanjem podrobnije pozabavili. Tako primjerice Luka Kirac smatra da su Slaveni bili u Istri i

prije vojvode Ivana, te da ih on nije doveo iz Kranjske (kao potvrdu tome navodi i jezične razloge), te također smatra da ih ni nakon sabora na Rižani nije iselio. Nakon Drugoga svjetskog rata i hrvatski i slovenski povjesničari posvećuju više pažnje Slavenima u Istri, a kod talijanskih se povjesničara zamjećuje uravnoteženiji pristup te oni donekle počinju prihvaćati i rezultate suvremene hrvatske historiografije. Na kraju pregleda historiografije Levak zaključuje kako se većina autora, izuzev Kirca, Canelle i Margetića, slaže kako je vojvoda doveo Slavene u Istru s nekog drugog područja. Napominje kako je takvo mišljenje talijanska historiografija zastupala jer je smatrala da Slavena nije bilo u Istri za vrijeme bizantske (i langobardske) vlasti, dok u hrvatskoj i slovenskoj historiografiji pitanje podrijetla vojvodinih Slavena uopće nije izazvalo veliko zanimanje, te da u tim radovima prevladava mišljenje da su se Slaveni u Istru naselili u 7. st. i da je za franačke vladavine uslijedio novi val njihove doseobe u Istru, tzv. »druga kolonizacija«.

Četvrto poglavlje naslovljeno »Podrijetlo 'Slavena vojvode Ivana'« (37–115) glavni je i ujedno najopsežniji dio knjige koji se nadalje sastoji od više potpoglavlja. Analizu podrijetla vojvodinih Slavena autor započinje potpoglavljem »Utemeljenost pretpostavke da su dovedeni u Istru« (37–44). Budući da je u prethodnim poglavljima prikazao kako većina povjesničara smatra da su Slaveni koji se spominju na Rižanskom saboru dovedeni u Istru, a među njima prevladavaju mišljenja da su dovedeni s područja današnje Slovenije, autor ponajprije razmatra tu mogućnost. Levak u ovom poglavlju, koristeći rezultate ne samo povijesne znanosti, već i arheologije i lingvistike, posebice dijalektologije, argumentirano pokazuje kako nije moguće da su se Slaveni o kojima se govori na Rižanskom saboru doselili s područja današnje Slovenije. Smatra kako ta tvrdnja nije održiva te ju stoga treba odbaciti. Nadalje također smatra da Ivan nije doseljavao Slavene ni s hrvatskog etničkog teritorija istočno od Istre. Naime to obrazlaže činjenicom da su Slaveni odmah naseljeni na sporne oduzete zemlje, kao i time da su određene sporne promjene uvedene odmah po dolasku franačke vlasti, a da se iz njih vide i višestruki odlasci u rat, podavanja i određene druge obveze koje se moraju davati »svake godine«, što znači da takva situacija traje već određeno vrijeme. S obzirom na to da je u vrijeme vojvodine kolonizacije područje istočno od Učke još uvijek bilo za Franke neprijateljski teritorij, jasno je da odatle franački upravitelj nije mogao doseliti koloniste.

Nakon što je pokazao kako tvrdnje da je istarski vojvoda Slavene doveo u Istru nemaju čvrstog uporišta, razmatra mogućnost da se radilo o stanovništvu koje je već ranije živjelo u Istri. No, kako je dio povjesničara kolonizaciju neobrađenih područja u Istri dovodio u vezu s preseljavanjima na drugim franačkim područjima, Levak najprije provjerava »Utemeljenost usporedbi s preseljavanjima na drugim franačkim područjima kao primjerima planske državne kolonizacije neobrađenih zemljišta« (44–48). Za to uzima tri primjera: naseljavanje Slavena i Bavaraca u Panoniji, potom nase-

ljavanje Hispanaca u južnoj Franačkoj, te naposljetku preseljavanje određenih skupina germanskih i slavenskih naroda na području današnje sjeverne i istočne Njemačke. Nakon detaljne analize zaključuje kako spomenuti primjeri nemaju zajedničku uzročnost s istarskom kolonizacijom Slavena u vrijeme vojvode Ivana. Levak također napominje kako je povezivanje Ivanova naseljavanja Slavena s pretpostavljenom seobom Hrvata kr. 8. i poč. 9. st. u literaturi već osporeno. Ističe kako su Ivanovi Slaveni planski dovedeni i smješteni na za to određena zemljišta kojima je upravljala franačka vlast, te da u to ne treba sumnjati, jer se istarski posjednici zapravo žale na vojvodu, a ne na Slavena. Upozorava također na različit položaj Istre i ostalog dijela Hrvatske, o čemu isto tako valja voditi računa. Naime, dok je Istra za Franke bila dijelom njihove države, Hrvatska je bila vazalna kneževina s vlastitim vladarom. Levak stoga zaključuje kako se kolonizacija u Istri treba tumačiti kao proces koji se provodio po cijeloj Franačkoj, sukladno Aachenskom kapitularu (prema kojem se neobrađene zemlje trebaju davati ljudima na obradu, radi opće koristi).

Levak nadalje razmatra »Nazočnost Slavena u Istri prije Ivanove kolonizacije« (49–55) te na temelju izvora pretpostavlja da su se trajno naselili između 600–602. (vijest Pavla Đakona o upadima i pljački Slavena u Istri) i dolaska opata Martina (640–641) radi otkupa zarobljenika. To obrazlaže i ostalim vijestima o Slavenima na istarskom i susjednim područjima, stanjem na tom području, (ne)učinkovitosti bizantske vlasti u to doba na području naseljenom Slavenima. Slijedi potpoglavlje »Područje koje su Slaveni zauzeli nakon doseobe u Istru« (55–78) koje je razmrvljeno na još pet manjih poglavlja. Levak ističe da se o tom pitanju, zbog nedostatka pisanih izvora, moraju uzeti u obzir rezultati arheoloških i lingvističkih istraživanja. Navodi također kako je u talijanskoj historiografiji zbog šutnje pisanih izvora prevladavalo stajalište da Slavena u Istri nije bilo do uspostave franačke vlasti. No također napominje da u tom razdoblju ne manjkaju samo podaci o Slavenima, nego podaci uopće. Ponajprije govori o »Slomu vojnog obrambenog sustava poluotoka« (55–60). U tom odlomku govori o kastrizaciji Istre navodeći kako se ne slaže da je postojala nekakva posebna obrambena linija, već da je stanovništvo spontano utvrđivalo svoja naselja (proces »odozdo«). Eventualno postojanje sustava obrambenih utvrda može se tražiti na Učki i Čićariji, a kad je taj sustav srušen, Slaveni su zauzeli unutarnji dio Istre.

U odlomku »Duboka podvojenost Istre« (60–62) govori kako je Istra tijekom rimske vlasti sačuvala podvojenost na širi priobalni pojas koji je bio uključen u gradske agere, te na središnji dio koji je ostao u posjedu starosjedilačkog histarskog stanovništva i u kojem se slabije osjećao utjecaj rimske kulture. Također navodi kako je upravo središnja Istra pružala osnovne uvjete za privređivanje, na Slavenima uobičajeni način, budući da su to područje obilježavali poljoprivreda i stočarstvo i u proteklim stoljećima. Drugi preduvjet naseljavanja bila je sigurnost područja od eventualnih neprijatelja, što je središnja Istra također ispunjavala. Slijedi odlomak »Sjeverna i središnja Istra: sla-

venski krajobrazi« (62–65) u kojem autor navodi kako su Slaveni naselili sjevernu i središnju Istru, područja koja obiluju vodom te šumovitim i močvarnim predjelima. Levak upozorava kako su ta područja slična onima gdje su Slaveni živjeli prije doseljenja, te su se i dalje mogli nastaviti baviti prijašnjim djelatnostima: ratarstvom i posebice stočarstvom.

U odlomku »Riječ jezikoslovlja« (66–71) dolazi do izražaja autorova kroatistička naobrazba te sretno spaja dosege jezikoslovlja, posebice dijalektologije, s povijesnom znanošću. Levak podsjeća kako su upravo središnja i sjeverna Istra područja arhaičnih čakavskih dijalekata. Napominje kako upravo jezik pokazuje da političke granice u srednjemu vijeku nisu utjecale na etničke ni ovisile o njima. Navodi kako se sjevernočakavski dijalekt proteže od Istre preko Cresa do sjevernog Lošinja, te da se radi o jednoj etničkoj cjelini. Levak navodi da o vrlo ranoj nazočnosti slavenskog stanovništva, osim starih čakavskih dijalekata, govori i toponimija, jer se među nazivima mjesta mogu pronaći primjeri nastali u najranije doba slavenskog naseljenja, što potvrđuje i primjerima. Nadalje navodi kako o vrlo ranoj slavenskoj prisutnosti u Istri govore i određene glasovne promjene. Osim spomenutog, Levak je uočio kako i rasprostranjenost, odnosno izočnost toponima romanskog podrijetla, svjedoči o stupnju i teritorijalnim dosezima romanizacije, kao i o gustoći slavenske naseljenosti, ali upozorava da se pri toj analizi u obzir može uzeti samo širi priobalni pojas (jer su u središnjoj Istri spomenuti toponimi i prije bili rijetki). Levak tako pokazuje kako se podvojenost sjeverne i južne Istre najbolje može objasniti slavenskim jezičnim klinom koji je razdvojio dotad jedinstveno područje istriotskog jezika.

U odlomku »Riječ arheologije« (71–78) autor navodi kako su arheološka istraživanja pokazala da je u tom razdoblju na području sjeverne i središnje Istre postojao tzv. horizont barbariziranih grobalja, kao regionalna posebnost čija je odlika da se groblja nalaze na vrhovima brežuljaka i osamljenim padinama, nemaju grobljanske crkve, a arhitektura se kreće od jednostavnih neobloženih jama do grobova posve obloženih kamenim pločama. Autor napominje da je na temelju arheoloških istraživanja nemoguće odrediti etničku pripadnost (budući da se vrlo često stapaju običaji došljaka i starosjedioca). No također navodi da arheološka istraživanja pokazuju da su Slaveni vrlo brzo nakon doseljenja uspostavili mirne odnose sa starosjediocima. To nije bila odlika samo istarskih Slavena, budući da je brzo ostvarenje suživota sa starosjediocima potvrđeno i na području Dalmacije. Nadalje navodi kako su Slaveni ostavili rjeđe i teže prepoznatljive tragove jer su bili kulturno inferiorniji od starosjedilaca te su od njih primili više materijalne kulture nego što su im je prinijeli. S druge pak strane starosjedioci su od doseljenika vremenom preuzeli i etnički identitet i jezik. To pokazuje da doseljenici nisu bili malobrojni, ali nisu nužno morali biti ni brojniji. Uz arheološka, tome u prilog Levak navodi i genetička istraživanja.

Slijedi posljednje potpoglavlje »Ivanova kolonizacija« (78–115), koje je također razmrvljeno na pet manjih odlomaka. Autor navodi da je dolazak franačke vlasti u Istru, osim promijenjene političke pripadnosti pokrajine, donio i prekid kontinuiteta antičkih oblika društvenog ustroja. Stoga najprije govori o »Zatečenim odnosima u Istri u vrijeme uspostave franačke vlasti« (79–83). Potom govori o »Zemlji kao središnjem pitanju« (83–89) prilikom pritužbi istarskih posjednika carskim izaslanicima. Naime središnje je pitanje spora bilo zemlja, odnosno pravo na zemlju i podavanja s nje. Vojvoda je svu neobrađenu zemlju prisvojio, odnosno smatrao ju je krunskim dobrom. Na tu je zemlju naselio Slaveni da je obrađuju. Starosjedinci od toga nisu imali koristi jer su Slaveni podavanja s te zemlje plaćali vojvodi, a ne njima. Posjednici su zemlju smatrali svojom te su držali da Slaveni podavanja trebaju plaćati njima. Starija talijanska historiografija uglavnom je govorila o sukobu Romana i Slavena, starosjedilaca i došljaka. No problem je na prvom mjestu bio u zemlji i приходима jer predstavnici općina i gradova ne traže nužno odlazak Slavena, već svoju zemlju i prihode. Nadalje Levak također pokazuje kako se vojvoda nije obvezao da će Slaveni iseliti iz Istre, već da će ih udaljiti sa spornih zemljišta, odnosno s onih na kojima čine štetu starosjediocima i preseliti na druga »pusta mjesta«, a ne iseliti ih iz Istre, kako su neki tumačili.

U odlomku »Slavenska općina kao društveni okvir« (89–97) autor govori o ustroju vlasti među naseljenim Slavenima te pokazuje da oni već žive sjedilačkim načinom života. Posebno govori o dužnosnicima slavenskih općina: županima i njihovoj ulozi, te o satnicima, ali i o merigama. Zaključuje kako Slaveni nisu doseljeni pojedinačno već u zajednicama, te da su već bili ustrojeni u svoje općine poluvojničkog tipa. Oni su ujedno bili i čvrst politički i vojni oslonac vojvode Ivana. Naime vojvodina se vlast oslanjala na tri uporišta: njegove suradnike i službenike, istarsku Crkvu (biskupe), te Slaveni kao vojnu snagu. Stoga Ivan nikako nije namjeravao iseliti Slaveni iz Istre, već ih samo preseliti s pojedinih spornih zemljišta.

Odlomkom »Odakle je vojvoda doveo koloniste?« (97–102) Levak je pokazao kako vojvoda Slaveni nije doveo ni s područja današnje Slovenije sjeverno od Istre, ni s hrvatskog područja, dok je neka treća mogućnost još manje moguća. On smatra da su Slaveni već dva stoljeća naseljeni u Istri, a u prethodnim je poglavljima to i pokazao. Levak navodi da je veliki dio njih bio zadužen za obranu granice i nadziranje putova još za bizantske vlasti, te da su tu ulogu nastavili obavljati i za franačke vlasti. Štoviše, oni su bili najvažnija vojnička snaga na koju se vojvoda oslanjao u Istri, za razliku od starosjedilaca koji su također sudjelovali u obrani, ali nevoljko. Levak navodi da su Slaveni vjerojatno bili i najzaslužniji za vojvodine vojne uspjehe koje spominje Karlo Veliki. Stoga ih je vojvoda i nagradio zemljom koju je smatrao krunskim dobrom, a istovremeno je napučio tu istu zemlju kolonistima, kako bi je priveli obradi. Vojvoda nije ni pomišljao na izbacivanje Slavena iz Istre, već samo na preseljenje onih koji čine

štetu starosjediocima na druga područja u Istri. Autor također pokazuje kako predstavnici istarskih gradova i utvrda na Rižanskom saboru ne govore o Slavenima kao o došljacima. U iskazima se doduše radi o odnosu mi-oni (ali ne došljaci), jer su Slaveni bili došljaci samo na spornim zemljištima. Levak, za razliku od starije historiografije, navodi da se to razlikovanje ne zasniva prvenstveno na etničkom, već na društvenom kriteriju. Nadalje kaže kako Slaveni koji se spominju u ispravi s Rižanskog sabora nisu i jedini Slaveni u Istri. Oni su samo manji dio Slavena u Istri, jer su postojali i oni Slaveni koji nisu bili zahvaćeni kolonizacijom. Dapače, veći je dio njih živio i dalje na području na kojem je i dotad živio i nije bio obuhvaćen Ivanovom kolonizacijom, pa se stoga oni i ne spominju u ispravi. Poglavlje završava odlomkom »Područje kolonizacije« (102–115). Levak upozorava kako se u ispravi s Rižanskog sabora ne spominje točno područje naseljavanja. No prema sastavu predstavništva istarskih općina, koje se može utvrditi i prema plaćanju poreza, autor pokazuje da je najviše predstavnika bilo iz južne i zapadne Istre. Stoga su na saboru ponajviše došle do izražaja njihove pritužbe od kojih je jedna od bitnijih i oduzimanje općinskih zemljišta i naseljavanje Slavena na njima. Autor napominje da tome u prilog govore i građevine. Naime u to su doba (8/9. st.) velike crkve građene izvan gradskog središta. Podizala ih je franačka vlast, ali na području na kojem je imala svoje ljude (u ovom slučaju Slavene). Izuzetak predstavlja jedino Novigrad u kojem je bilo središte Ivanove vlasti i gdje je katedrala građena u središtu grada. Dijalekatska slika također govori u prilog spomenutoj autorovoj tezi. Naime prije novih naseljenika, u Istri se također nalazilo slavensko tj. hrvatsko stanovništvo, o čemu svjedoče pojedini toponimi i dijelovi toponima (poput: vas, meja, kamik...) kojih nema u novijim ikavskim dijalektima (ali postoje u starijim ekavskim, kakvi su i dalje poznati u sjevernoj i središnjoj Istri). Jedini poznati slučaj naseljavanja većeg broja Slavena među romanskim stanovništvom sačuvan je upravo u ispravi s Rižanskog sabora. Ranija, a i kasnija, pojedinačna naseljavanja ne bi ostavila takvog traga u toponomastici.

Knjiga završava »Zaključnim razmatranjima« (116–118) nakon kojih slijedi popis »Korištenih izvora i navođene literature« (119–140), te »Kazalo osobnih imena« (142–143). Na kraju knjige dodani su »Prilozi: povijesni zemljovidi i odabrane ilustracije« (bez paginacije).

Maurizio Levak je svojom knjigom bacio novo svjetlo na tumačenje određenih problema vojvodine kolonizacije Istre, te posebice na podrijetlo vojvodinih Slavena. Unatoč malobrojnosti izvora, nije potpao pod prevladavajuća objašnjenja historiografije o podrijetlu i razdoblju dolaska Slavena u Istru, već je na temelju malobrojnih pisanih izvora, ali koristeći i rezultate drugih znanosti, ponajviše arheologije i jezikoslovlja, posebice dijalektologije, te secirajući najvažniji izvor iz tog razdoblja – ispravu s Rižanskog sabora, pokazao kako su Slaveni prije Ivanove kolonizacije bili trajno naseljeni u Istri dva stoljeća (a najmanje stoljeće i pol), kako nisu dovedeni s nekog

drugog područja, već se radilo o unutaristarskoj migraciji, te kako nakon sabora nika-ko nisu bili iseljeni iz Istre, već eventualno preseljeni na neka druga područja unutar Istre. Slijedom toga, ne može se o toj kolonizaciji govoriti kao o »drugoj kolonizaciji« Slavena u Istru. Ova će knjiga, vjerujem, biti poticaj za nastavak istraživanja rano-srednjovjekovnog razdoblja u Istri, života starosjedilačkog stanovništva i doseljenih Slavena, te franačke uprave i kao takva nezaobilazan priručnik svima koji će se baviti srodnom problematikom u spomenutom razdoblju.

Marija Mogorović Crljenko